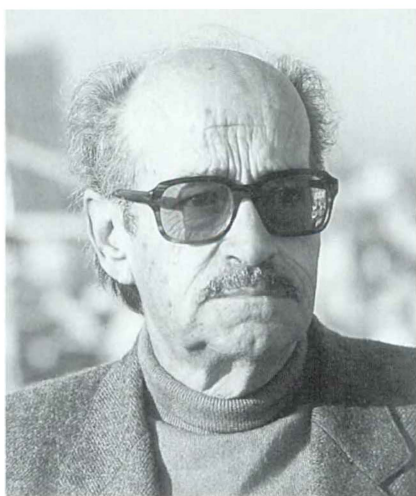

MIQUEL TARRADELL I MATEU (1920-1995)

I

Fer una semblança de Miquel Tarradell no és gens fàcil. S'ha mort un gran científic, s'ha mort un català preeminent, s'ha mort una persona que ha tingut un pes extraordinari en la nostra ciència i en la nostra societat, però se'ns ha mort un amic, se'ns ha mort un amic entranyable. Un company entranyable amb qui des de la universitat l'any 1941 vam fer una vida que alguna vegada s'havia dit que podia ser una vida paral·lela. Vam entrar a la universitat al mateix moment, vam tenir les nostres excavacions i els nostres

treballs paral·lelament, vam fer les mateixes oposicions primeres; vam fer les mateixes segones oposicions, que vam guanyar —un va anar a parar al Llevant i l'altre va anar a parar a la Meseta—, vam tornar-nos a reunir a Barcelona l'any 1970, i ens vam tornar a trobar a Barcelona a la universitat i a l'Institut. És un camí molt diferent, si voleu, i molt diferent per aficions, per dedicació, pel camp de la ciència que havíem treballat, però absolutament coherent i absolutament paral·lel.

Al costat d'això, s'ha de fer una glosa no només del Miquel Tarradell investigador sinó, en certa manera, del que va significar aquella generació nostra.

S'havia acabat la guerra, Tarradell va entrar a la universitat el curs 1940-1941, jo hi vaig entrar el 1941-1942, en un moment en què l'escola catalana d'arqueologia havia pràcticament desaparegut. En Bosch Gimpera era fora, el doctor Pericot estava amb problemes a la universitat, i hi havia tots uns altres aires; una universitat que els que no havíem conegut la Universitat Autònoma, com Miquel i jo mateix, la trobàvem molt pansida i molt migrada, però que l'hauríem trobada pitjor si haguéssim conegut l'autèntica Universitat Autònoma, la universitat de Catalunya de la bona època. Per tant, era un moment realment de trànsit, però on s'havia de fer una mica tot, i això era prou important. Llavors van venir tots els dubtes. A través de la feina d'ell o de la feina nostra es va haver de remuntar la universitat en certa manera. Pensin que en aquell moment només hi havia tres càtedres d'Arqueologia cobertes: la de Barcelona amb el doctor Amorós, la de Madrid amb don Antonio García Bellido i la de Valladolid amb don Cayetano de Mergelina, que molt aviat es va desplaçar per problemes, fins i tot amb els seus deixebles —una història curiosa que algun dia potser s'haurà de contar—, i se'n va anar a fer història de l'art a la Universitat de Múrcia. La universitat estava despallada, els ensenyaments eren minsos a més no poder, però hi havia d'altres circumstàncies, i una de les circumstàncies és que aquí s'havia quedat el doctor Pericot fent la viu-viu al principi i després lligat al Consejo, treballant molt intensament. Hi havia un altre professor que havia arribat a Barcelona, el professor Almagro, amb formació alemanya, que a vegades presumia de ser deixeble de Bosch i no ho era, però que va estar al capdavant d'una institució que en aquell moment, probablement, des d'un punt de vista arqueològic era el centre més important del país: el Museu Arqueològic. El Museu Arqueològic ja en aquells anys tenia la primera biblioteca arqueològica del país, la gran biblioteca que havia estat feta fins a l'últim moment per Bosch Gimpera i per qui hi treballava —entre ells, la meua dona, Mercè Muntanyola. La biblioteca del Museu Arqueològic era una gran biblioteca.

Aleshores les circumstàncies eren molt diferents, però hi havia certa possibilitat de poder treballar, almenys de treballar des d'aquí. Hi havia un decidit propòsit del senyor Almagro de seguir essent punter. Ell volia ser el successor, volia ser el capdavanter de l'arqueologia. Era evident una pugna amb l'arqueologia oficial, que dirigia —un petit cabdill— el senyor Santa-Olalla, amb l'Administració, amb els permisos d'excavacions. Era tot un món bastant complicat, però que s'estava refent. En aquest món va caure Miquel Tarradell i al cap d'un any hi vaig caure jo. Hi participaven Panyella i els companys que en aquell moment eren a la universitat. Els vells amics que veig per aquí ho deuen recordar perfectament bé.

Aquestes són tota una sèrie de circumstàncies que podien encaminar un jove amb inquietuds. Ara bé, Miquel Tarradell tenia un altre nequit, i era la recuperació de la societat. Se sentia molt lligat a Barcelona, molt lligat a la petita burgesia catalana i barcelonina, que havia sofert moltíssim durant la guerra, i era, en esperit i en acció, en certa manera, un resistent. Jo venia de Girona, d'uns altres aires no tan urbans; aquest món l'havia entès poc en aquell moment i em va costar més entendre'l. Miquel Tarradell va començar amb els Amics de la Poesia com a editor de la revista *Ariel*, amb tot un grup d'escriptors que en aquell moment, clandestinament, anaven fent obra, sense deixar, naturalment, de treballar en el camp de l'arqueologia.

L'any 1942 Miquel Tarradell, amb August Panyella i amb un jove de Vilajuïga, en Garriga, fill d'un carnisser (aquesta gent de poble que a vegades els toca l'arqueologia, com si fos una mena de virus, i hi tenen més afecció que els mateixos professionals), van repassar dòl·mens per a una segona edició de la tesi doctoral del professor Pericot, que aleshores s'estava preparant. L'any 1946 hi ha les edicions de l'*Ariel*, i sé que va ser director d'un dels números d'*Ariel* perquè entre els diferents col·laboradors es rellevaven en la direcció. I ja des dels anys 1946 i 1947 va ser l'home afortunat, afortunat —penso— comparant-lo amb nosaltres: des de llavors Miquel Tarradell va tenir una independència científica que no vam tenir mai cap de nosaltres fins a arribar a la càtedra. En aquell moment, el governador de Granada, Josep M. Fontana, que era amic del senyor Almagro, no estava d'acord amb les directrius oficials de les excavacions de Madrid i va demanar un arqueòleg per crear un servei d'excavacions arqueològiques a la província de Granada. Tarradell va ser l'elegit.

Miquel Tarradell era el braç dret del governador, que feia el que volia —com feien sempre els governadors—, i va tenir ocasió d'excavar dos jaciments importants, un d'ells va ser Montefrío, l'altre va ser

Monachil, i que el van posar en contacte amb les cultures del bronze del sud-est i el migdia de la península Ibèrica i, sobretot, amb la cultura d'El Argar. D'aquí va néixer la seva tesi de doctorat. En aquest sentit, Tarradell va tenir ja un privilegi que nosaltres no havíem pogut tenir. El segon privilegi, el va tenir més endavant; va ser, si no recordo malament, l'any 1948, que li van encarregar la direcció de les excavacions del Marroc. Va fallar el director de les excavacions del Protectorat del Marroc. Al senyor Almagro, que estava ficat en totes aquestes coses polítiques i manejava, li van demanar una persona que es fes càrrec de les excavacions del Marroc. Llavors es deia en els despatxos del Museu Arqueològic que aquest encàrrec era una *perita en dulce* per a tots els que estàvem al voltant d'Almagro en aquell moment, en l'Arqueològic i en la Universitat; calia veure a qui cauria. Jo era massa gironí, em tocava massa la tramuntana; el doctor Maluquer tenia altres problemes —tenia fills i per a desplaçar-se...—, tot i que semblava que era el que més experiència podia aportar-hi; però qui tenia, en aquell moment, més condicions i llibertat per a poder agafar aquell lloc era Miquel Tarradell. Miquel Tarradell va fer un paperàs extraordinari al nord d'Àfrica. Va tenir tots els mitjans a la mà, malgrat la incomoditat del règim de protectorat militar. Viure en un àmbit així no devia ser fàcil, amb sorts de coses estranyes que a vegades es poden contar, com per exemple que, en una de les excavacions de Lixus, de les primeres coses que trobà va ser un mosaic on hi havia els amors de Venus i Adonis, i els militars van dir: «¡Uy! ¡Incluso pornografía, estos romanos!».

Fins i tot aquest element el va acabar de fer introduir en una societat que, evidentment, no era la seva, però que va saber manejar molt bé.

No anem encara al Marroc perquè hi ha dues circumstàncies dels anys de formació de les quals valdria la pena parlar. Una d'elles és el 1947: el primer curs d'Empúries. El primer curs d'Empúries per a tots nosaltres va ser absolutament transcendent. Es va obrir per primera vegada a la presència dels investigadors estrangers i van venir professors alemanys, francesos, italians, portuguesos. Va ser un curs esplèndid, amb els grans papes de l'arqueologia, i, en certa manera, a tots plegats —no sols per als catalans sinó també per a la gent que no era de Catalunya— ens va servir per a obrir-nos portes, per a veure coses que no coneixíem i començar, en molts casos, els contactes amb l'estranger. Va ser un fet molt important. L'altre fet important, dos anys després, l'any 1949, va ser les primeres oposicions. A la nostra època s'havia de passar per l'*oposición* —ara s'hi torna a passar, jo m'imaginava que aquestes coses a la universitat haurien desaparegut, però veig que no. Aquell any jo tenia vint-i-cinc anys i Tarradell en devia tenir vint-i-set o vint-i-vuit. Èrem joveníssims i anàvem a fer cua —que és el que se'ns deia que havíem de fer—, amb uns tribu-

nals que no s'entienien, amb por que no se'n sortissin els dos que eren els pretendents en aquells moments: en Maluquer i el senyor Beltran. Nosaltres dos intentàvem, amb una gran llibertat —perquè no hi teníem compromisos—, fer-ho el millor possible, i realment ho vam fer prou bé. Tant, que el president del tribunal, don Cayetano de Mergelina, deia pels passadissos: «Oh!, tant pot tenir la càtedra un com un altre». Això va produir un cert pànic en la resta del tribunal. En una oposició on al que quedava al carrer li donaven un vot de qualsevol perquè en una altra oposició pogués tornar a sortir, no ens van donar absolutament res i Tarradell i jo, el dia de la votació, ens vam agafar del braç i ens en vam anar a fer una cervesa. Ja felicitaríem després els qui havien guanyat, com havia de ser.

Hi havia una persona en l'oposició que hem recordat sempre amb molt d'afecte —almenys jo, i sé que en Miquel també. Era Don Blas Taracena. Blas Taracena era un senyor de Sòria, director de les excavacions de Numància, que havia estat treballant amb els científics alemanys i estava més a prop de l'escola Bosch Gimpera que no dels grups de Madrid en el moment de la República, i que havia estat en el curs d'Empúries amb nosaltres. Blas Taracena, que aleshores tenia un paper important en el creat Consejo Superior de Investigaciones Científicas, ens va dir a en Miquel i a mi: «No us preocupeu, que hi ha totes les càtedres vacants i en tindreu». Però, per a fer boca, Miquel Tarradell obtingué una beca per un any als Estats Units i Pere de Palol una beca per un any a Roma. Això era el 1949. Vam haver d'esperar fins al 1956 i que maduressin moltes coses (algú que hagués de fer una tesi i no l'havia feta, etc.) per a arribar a les càtedres. Una oposició que hauríem fet amb una enorme senzillesa i amb una enorme facilitat, a l'hora de la veritat ens va ser molt difícil. Va tenir, però, aquesta compensació: el pas pels Estats Units crec que per a Tarradell va ser molt important (va treballar amb el professor Leman, en el Fine Arts Institut de Nova York); el meu pas per Roma també va ser prou important i crec que, en el currículum, s'hi ha de pensar una mica, en aquesta etapa.

L'època marroquina per a Miquel Tarradell va ser una època pletòrica, de vida, d'optimisme, de relacions exteriors. Anava a les excavacions de les necròpolis de Cartago amb els científics francesos. Els científics francesos tenien una certa admiració per Miquel Tarradell, deien que era «un tipe épatant», amb la seva corbateta de llacet i la seva manera de ser. En Tarradell ho cultivava. Va treballar i jo sé que hi va ser molt feliç. Dintre de totes les circumstàncies i del lloc on es movia, Miquel Tarradell al Marroc va ser molt feliç i hi va fer molta feina.

Jo ara no els diré pas si va excavar una cova, si va excavar Lixus i Tamuda, ni els faré una llista de llibres. Els seus deixebles li han dedicat un volum de miscel·lànies on hi ha tota la bibliografia, hi ha un parell de centenars de títols. Però jo sí que voldria dir dues coses. En Tarradell va obrir un camp d'investigació molt ampli, des del món púnic fins al món romà. El món púnic el va interessar moltíssim, després el va projectar en els estudis d'Eivissa, de l'Eivissa cartaginesa i púnica, i de la costa del llevant, però, sobretot, dues ciutats romanes, que són Lixus i Tamuda, el van atraure. El que va ser molt important és que va trencar amb el mite de l'africanisme de les cultures hispàniques, i això crec que és important. Aquí parlàvem d'un paleolític superior on hi havia un capsità, venia de la regió de Capsa tunissenca, parlàvem de si els íbers eren els que venien de l'Àfrica i els celtas els que venien d'Europa... Hi havia un miralleig de tipus històric en relació amb el paper d'Àfrica que ell va desmuntar, i el va desmuntar amb tots els arguments científics. Arribava a conclusions potser una mica massa radicals, ens deia que Àfrica no havia aportat res a la península Ibèrica, a la Hispània preromana i romana, excepte els contactes amb el món fenici, alguns elements d'indústria com va ser el *garum*, al qual va dedicar un llibre molt interessant amb l'investigador francès Ponsich, però que Àfrica es consumia ella mateixa. Això ho hem estat veient després, aquest miralleig, el va trencar d'una manera molt clara. L'obra, per tant, en aquest sentit va ser important i va ser llarga.

Li va tocar jugar, també, però, amb el que podríem dir l'«arqueologia oficial». Amb un llibre que es diu *Contribución a la historia antigua del Marruecos y del Mediterráneo extremo occidental*, li van donar el Premi Franco del Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Amb el doctor Pericot van fer una *Prehistoria de África*, també, de l'Institut de Estudios Africanos. La presència d'un arqueòleg jove, dinàmic i intel·ligent havia de donar fruits i aquests fruits estaven ficats precisament en aquest tipus de literatura. Al costat d'això, un sens fi de textos curts, però d'interès excepcional. No era pas un home que escrivís massa llarg; aquests treballs curts són molt suggestius. En la seva bibliografia hi ha treballs que només tenen vint pàgines o només en tenen quinze, però sempre hi ha alguna cosa molt aprofitable. Era un científic d'una intuïció extraordinària, que tenia una gran capacitat de síntesi que moltes vegades els companys i, naturalment, els deixebles, li admiràvem i algunes vegades fins i tot li envejàvem. Hi ha molt poques coses banals en l'obra de Miquel Tarradell, i l'obra de tema africà és molt variada.

L'any 1956 guanyà la càtedra de la Universitat de València i s'inicià un altre dels seus grans moments. Va començar amb un gran opti-

misme i amb una gran empena, i desgraciadament va acabar d'una manera tràgica. Són els destins de les persones; a vegades en el moment més dolç de la vida ve el núvol més negre.

L'estada a València va ser enormement important. Jo sospito, i espero, que el doctor Giralt ens ho explicarà, perquè va conviure amb Tarradell a València. Hi ha dos aspectes del Tarradell valencià: un és el catedràtic d'universitat investigador i l'altre és el professor universitari amb unes arrels molt fondes dintre la universitat i dintre el país, que va tenir una projecció —jo crec— diferent. No sé si fins i tot en aquest moment a València no es recorda més el catedràtic d'universitat amb una feina de tipus social, de tipus polític si voleu, i de tipus humà que l'investigador mateix.

És una època molt densa i molt plena. A València es trobà amb un grup de catalans: Dolç, Reglà i Giralt, que, segons les notes que jo en tinc, era el més jove i l'últim que s'hi incorporà. Hi havia una càtedra Ausiàs March i hi havia una vida universitària molt important. En un moment determinat es donà un fet curiosíssim, que molt rarament ha passat i que demostra la força de l'actuació universitària de Tarradell dins el context social valencià: la destitució del càrrec de degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, un fet gens banal, que tenia el seu interès i que tenia la seva motivació i significava dues coses diferents: l'eficàcia que havia demostrat i com era de molest. Per a mi, tant una cosa com l'altra palesen una vocació, unes ganes de fer i un pes, no només en la societat universitària sinó en la societat valenciana en general.

L'etapa de València és el millor moment de la producció científica de Tarradell. Llavors comença la seva relació, molt intensa, amb l'arqueologia a Catalunya, sobretot amb la seva obra de difusió. Miquel Tarradell té una obra de divulgació, l'obra mestra de la qual és *Les arrels de Catalunya*, editada a Vicens Vives, que posa al dia el que havia fet pensant en Catalunya dins l'obra general de *L'etnologia de la península Ibèrica* del doctor Bosch Gimpera. Es va celebrar moltíssim que fos escrita en català (i en un català molt bo) i va tenir enorme difusió. Aquest propòsit havia començat —si no m'equivoco— amb la *Història dels catalans*, de Ferran Soldevila, l'any 1961; l'any 1962 escriu *Les arrels de Catalunya*; l'any 1965, una *Prehistòria i antiguitat dels Països Valencians*. És a dir, no era només Catalunya, sinó que també el preocupava el món valencià en el marc dels Països Catalans. Jo crec que és l'obra més coneguda —no diré que sigui la millor. Les obres de síntesi, sempre me les miro amb molt de respecte perquè són molt difícils de fer. Jo no he estat donat a fer obres de síntesi, m'ha interessat més, a vegades, l'estudi puntual. La seva és

una obra molt actual, molt equilibrada des d'un punt de vista científic, i és quelcom més que una bona divulgació, és posar a les mans de la gent els resultats d'una investigació molt seriosa i d'una manera molt ben feta.

Aquestes són, potser, les coses més importants. N'hi ha d'altres; jo ja no en vull parlar. Va fer moltes excavacions, va ser molt prudent i un bon diplomàtic. En el moment en què vam guanyar la càtedra, l'estructura de la direcció d'excavacions del país funcionava amb districtes universitaris i els catedràtics esdevenien «delegats de zona». Ell, pel fet de tenir la càtedra, va ser delegat de zona d'excavacions de tot el districte universitari de València; jo, de Valladolid. Va tenir la prudència i el bon tacte de saber respectar el Servei d'Investigacions Prehistòriques de la Diputació, fundat per Ballester, on havia intervingut molt el nostre mestre Pericot, i que s'havia dedicat al món paleolític i al món ibèric. Els va saber ajudar amb l'autoritat que li podia donar una *jefatura* d'aquestes que venien des de Madrid, de manera que el SIP i la universitat van treballar plegats i la universitat va crear els seus deixebles. Hi hagué una convivència en favor del coneixement del món protohistòric i històric de València molt important.

Ell no era amic dels congressos, no li agradaven les reunions, així com als altres sí que ens han agradat perquè han estat, en el fons, el fil de la nostra formació quan no hem tingut exemples de la nostra especialitat al país. A Tarradell, els congressos li agradaven poc, però va fer un memorable congrés arqueològic del Marroc enormement important. Hi va anar tothom. A més, estava sempre al dia de les novetats i de les tendències d'investigació. En un moment en què el canvi del pensament històric passava a donar valor al pes de l'economia, de mà de Vicens i d'altres investigadors, Tarradell plantejà per primera vegada una reunió sobre l'economia antiga de la península Ibèrica. Això s'ha de valorar.

El mes d'octubre de l'any 1970 va venir a Barcelona a començar el curs i jo vaig venir el primer de novembre, o sigui que una altra vegada ens vam tornar a trobar a Barcelona. A Barcelona, tenia la Càtedra d'Arqueologia Clàssica amb separació del món de la prehistòria des del punt de vista docent, i es dedicà més al món romà. Ja s'havia dedicat al problema dels orígens de la València romana, però potser s'hi dedicà més. Recordo un article que va fer molt de soroll, «Estudi de les invasions dels francs i dels alemanys en època de Galiè en el segle III», en col·laboració amb l'amic Balil, i que, evidentment, després ha estat explotat per molta gent. Ha esdevingut un clàssic en la historiografia de Catalunya i de la Península d'aquest moment.

L'any 1972 publicà *Eivissa púnica* amb la seva dona, Matilde Font, i s'incorporà definitivament a la societat catalana. Entrà a l'Institut d'Estudis Catalans, amb un discurs curt però enormement suggestiu sobre la ubicació de les ciutats romanes a Catalunya, sobre ciutat i espai, un tema que ara està tant al dia. Després intensificà les seves relacions amb el món de les Balears, però d'aquest moment ja us en parlaran. Tarradell estava en un moment de refer ferides quan un segon cop li va sobrevenir a Barcelona: la mort de la Matilde. A més de ser la muller de Tarradell, era una amiga i, evidentment, era molt per a un home aguantar les dues pèrdues. Jo no vull fer tremendisme, però va necessitar molta energia per a poder sobreposar-s'hi i per a poder arribar a l'edat que va arribar, amb el treball que va fer, amb l'activitat que va desenvolupar i amb el pes que va tenir i que va continuar tenint, no sols a la nostra societat, que pot ser normal per la seva obra, sinó entre la gent que l'ha seguit amb tesis de doctorat. A vegades un cafè o un dinar eren suficients perquè s'hi suggerissin moltíssimes coses. El reconeixement oficial, amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes no va poder tenir la força i el valor que hauria tingut en altres circumstàncies. En el moment en què ens van anunciar la mort de Tarradell vam dir: «Hem perdut un gran amic, però el país ha perdut un home que ha treballat com ningú per Catalunya, que ha portat la ciència de la nostra arqueologia a un nivell envejable, a un nivell que hauria fet goig a un Bosch Gimpera. Evidentment, la feina està feta».

Si em permeten l'última reflexió, amb ell s'acaba tota una generació. La gent que ens ve al darrere té deu o quinze anys menys que nosaltres. D'aquella generació, qui queda, ara? Dels deixebles més o menys directes de Bosch, queden el doctor Ripoll i el doctor Arribas, en el camp de la prehistòria, i jo ara em sento molt vell. Em sento més que degà dels arqueòlegs clàssics espanyols. Només n'hi ha un que sigui més vell que jo. És el professor Don Antonio Beltran, de la Universitat de Saragossa. La Corona d'Aragó està encara aguantant, però d'aquesta generació només —que jo sàpiga— per Beltran i per mi. Amb Tarradell s'acaba una època i se'ns ha mort una part de nosaltres mateixos.

Pere de Palol i Salellas
Membre emèrit de la Secció Històrico-Arqueològica

II

He tingut la sort de compartir amb Miquel Tarradell moltes hores, hores felices, hores dolentes i tristes. Fa gairebé mig segle que el vaig conèixer, ja llicenciats tots dos de la Facultat de Lletres de Barcelona, i des de bon antuvi em va captivar no solament la seva extraordinària força intel·lectual sinó la seva personalitat humana, càlida, cordial, el seu capteniment entranyable, sensible, solidari. Més enllà de les seves qualitats com a gran professional, més enllà del seu valor indiscutible com a gran historiador, hi havia sobretot una calidesa que sortia del cor. Era un testimoni exemplar del resistent autèntic que va saber comprometre's profundament, fins al moll de l'os, no solament amb la seva professió entesa com una contribució activa a la lluita per la llibertat i la igualtat, sinó en el combat polític entès com un lliurament desinteressat i pregonament ètic vers el conjunt de la societat. Sempre, fins al darrer moment, ha estat un home compromès, intel·ligentment i rigorosament compromès.

La primera presa de contacte va tenir lloc al Marroc l'any 1950. Ell feia alguns anys que hi havia estat nomenat cap del servei d'antiguitats de l'Alta Comissaria de España en Marruecos; aquest és un títol que es va treure de la màniga el doctor Pericot aprofitant la bona amistat que l'unia amb Don Tomás García Figueras, que era el director, aleshores, d'Asuntos Indígenas del Protectorat. Don Tomás era un home de Jerez, molt intel·ligent i molt fi, que tenia una gran estima a Tarradell. El quarter general d'operacions de Tarradell era el Museu de Tetuan —quan jo el vaig conèixer—, en el barri indígena, al costat del *Bahalato* (una espècie de jutjat de primera instància), les remors del qual ens arribaven sovint, i interrompien el treball. Eren els càstigs que es donaven, sobretot amb fuet als peus, als prevaricadors. El Museu estava atapeït de materials arqueològics de tota mena procedents de la regió. El paleolític estava representat pels objectes que eren producte de les seves excavacions al riu Martín i a prop de Ceuta, alguns objectes de túmuls de l'edat dels metalls i, en especial, fragments de ceràmica romana producte de les seves incursions pel Marroc en la seva primera època. Ja havia explorat el jaciment romà de Tamuda, que va definir com un fortí del segle III dC. Aquest jaciment havia estat descobert pel seu antecessor, Don Pelayo Quintero, senyor que, després de fer una tasca remarcable durant diversos anys a les necròpolis fenícies de Cadis, un cop jubilat s'havia retirat a Tetuan. Per a apreciar l'elegància de Tarradell, he de remarcar que mai no va tenir una frase despectiva envers els seus antecessors en el càrrec, i això que, de motius, en tenia, perquè eren autèntics afeccionats. Els diaris d'un predecessor, Montalbán, eren motiu de lectures comentades entre Tarradell i jo; llegíem jocosament aquelles descrip-

cions en què parlava d'un «paisaje arqueológico sin par». Ens miràvem tots dos i callàvem. Per a Tarradell, Montalbán i Pelayo Quintero van ser sempre els seus «dignos antecesores», aquest era el terme que ell utilitzava sempre. També havia descobert ja la importància estratègica d'un nucli de caravaneig d'època romana, Ad Mercuri, on seguiria treballant-hi anys després, però sens dubte Lixus era considerada per ell com la nineta dels seus ulls, i tota la seva activitat girava entorn d'aquesta ciutat i del seu paper en el món de la colonització fenícia a Occident. Per a portar aquesta tasca amb dignitat, s'havia proveït d'un bagatge d'informació de tota mena, exhaustiu: fonts literàries, històriques, epigràfiques, numismàtiques, i un coneixement de l'àrea del Magrib que va ampliar mitjançant el recorregut per les ciutats excavades d'Algèria i de Tuníssia i el contacte amb els arqueòlegs francesos que en aquelles dates treballaven en aquest camp.

Faig memòria que, essent com era un funcionari civil, mai no va sentir-se com a tal, i això és encara més interessant per als que vam tenir l'ocasió de viure aquell món colonial militar, on l'*alto comisario* era considerat quasi com un virrei de l'Índia. El diumenge, a la sortida de la missa, es formava una llarga passarel·la, a banda i banda, de funcionaris que desitjaven ser vistos per l'alt comissari. Mai no formà part d'aquest seguici, mai no trepitjà l'odiós *Casino* —li tenia una ràbia horrorosa, al casino— on mataven les tardes els funcionaris. Tot el dia estava tancat al museu, on posava ordre als papers de les seves excavacions. La seva independència, però, va xocar entre els ambients més ultres; va haver de renunciar a les amistats entre àrabs i jueus que havia fet al començament, només arribar. Jo el vaig acompanyar alguna nit a passejos fins al cementiri àrab a la llum de la lluna, va portar-me a cinemes àrabs on el públic s'extasiava veient les pel·lícules egípcies del rei Faruk, aclamat amb símptomes de simpatia pel seu moviment anticolonial. No cal dir que érem els únics colonials entre aquella turbamulta i jo no estava massa segur de la nostra integritat física. A poc a poc les reconvençions més o menys discretes procedents de les altes jerarquies el tallaren en aquestes expansions. Aquest fou un dels motius que, a part del seu interès, el va fer sortir el més de temps que podia del Marroc i relacionar-se amb els arqueòlegs francesos. Així fou com va fer amistat amb els paleolítistes Antoine, Reygasse. Era el moment de la fúria dels estudis del capsità —del qual ens parlava l'amic Palol—, de l'aterià, aquests noms que aleshores feien furor i avui en dia ja ningú no sap què representen. El Museu de l'Home de París, per exemple, quan jo hi vaig anar per aquestes dates estava ple de materials d'aquesta època, vitrines i vitrines de materials d'aquesta època. Fa vint anys hi vaig tornar i tot aquest món en el Museu de l'Home no representava res; el món de

les novetats del paleolític africà havia quedat relegat purament i senzillament a alguna cosa de tipus regional. Era l'època en què s'havien iniciat les excavacions arqueològiques dels americans a les grutes a Achakar, a Tànger i, sobretot, dominava la figura del gran Balout, amb plens poders des de París (Balout seria després el director del Museu de l'Home), R. Vaufray, gran amic de Bosch Gimpera, i després tota la legió dels romanistes, tots ells entorn de la gran figura de Carcopino.

La mentalitat de Tarradell estava molt a prop del cartesianisme dels seus col·legues francesos, la lucidesa de la seva exposició, encara que innata, va desenvolupar-se amb el contacte d'aquestes amistats. Dos arqueòlegs francesos van impactar Tarradell: el primer fou Pierre Cintes, l'autor de *La céramique punique*, obra que esdevingué clàssica durant molts anys. Tots dos estaven interessats a conèixer els mecanismes d'expansió de la civilització feniciopúnica per l'Occident. Guyamon acabava de publicar *Les échelles de la colonisation maritime au nord de l'Afrique*. Seguint els criteris de Vuillemot, recorregueren tots dos en una llanxa, durant diversos dies, molts llocs costaners i confirmaren el sistema d'aiguada, de recalada, entre petits promontoris, cales, anses, que s'han convertit en paradigmes del mètode de recerca de les factories fenícies per l'occident del Mediterrani. L'altre fou Ponsich, amb qui va explorar les costes del sud i de llevant a la recerca de factories exemplificades en la seva dedicació a la pesca i salaó de la tonyina, a la fabricació del *garum*, la rica salsa d'època romana. El llibre conjunt sobre les factories del *garum* és una joia de les biblioteques d'arqueologia.

Durant la meua estada al setembre del 1950, becat amb una ajuda que Tarradell em va aconseguir, vaig conèixer amb ell a les excavacions de Lixus, fent recorreguts arqueològics a la recerca de materials paleolítics a la costa atlàntica del Marroc. Era la meua primera sortida i vaig quedar enlluernat per la seva forta personalitat. Ell em parlava de la seva afecció als escriptors americans: Hemingway, Dospassos, Steinbeck, que havia copsat en un viatge com a pensionat a Nova York. Aleshores jo tan sols havia llegit *Per qui toquen les campanes?* i encara en una versió italiana. Era la seva època de fúria emprenedora; aviat el començarem a anomenar Tarradell, *l'Africà*, que tindria el seu màxim esplendor quatre anys després en organitzar i el I Congrés d'Arqueologia de Tetuan, el 1954 (primer i últim). El Congrés acollí el més selecte dels arqueòlegs espanyols i francesos de l'època i va ser la consagració de Tarradell com una de les figures prestigioses, reconegudes internacionalment, de l'arqueologia espanyola. D'aquella visió de l'home ple de vida, de coneixements, de futur, han passat molts anys.

Palol us ha parlat de la seva trajectòria fins a l'arribada a la Universitat de Barcelona. Em pertoca ara a mi parlar-vos de la fase de la carrera de Miquel Tarradell que va tenir lloc a les Balears. El fil conductor de la investigació de Tarradell a les Balears em sembla molt clar. Revifà els treballs que l'Institut d'Estudis Catalans havia iniciat vers els anys vint a les Illes i va posar al dia els resultats de les investigacions de Josep Colomines mitjançant noves excavacions i, a la llum de l'estat de la qüestió, des de tres punts o aspectes principals: primer, el món indígena; segon, el món colonial fenici púnic i, tercer, el món romà. L'influx de Colomines és palès. En el Museu Arqueològic de Barcelona, Colomines era l'arxiu vivent que tots els qui hi voltàvem entorn vam reconèixer. Tarradell va quedar impressionat. Aquestes eren les bases de la recerca. Per a posar-ho en pràctica, l'ocasió va presentar-se quan va aparèixer en l'horitzó de l'arqueologia l'afany i l'empenta de la Fundació Bryant, a la qual van unides fins avui les més importants realitzacions de prehistòria i arqueologia de les Illes, en especial a Mallorca. Mister Bryant era un industrial de Vermont, un home romàntic, que viu encara, amb vuitanta-nou anys.

Va conèixer la que seria la seva muller a Tarragona, i impressionat per la riquesa monumental de la ciutat va subvencionar les excavacions i la dignificació de l'amfiteatre els anys quaranta o cinquanta. Era l'època més negra de l'arqueologia peninsular quan, no hi havia possibilitat econòmica de fer cap excavació, tenint en compte que Empúries es va excavar amb presoners de guerra. Bryant, amb una gran generositat, va promoure les investigacions arqueològiques amb la idea de trobar una ciutat grega de la categoria d'Empúries. Tarradell fou l'home per a posar a caminar aquesta idea, juntament amb Mister Woods, delegat de la Fundació Bryant a Espanya; van recórrer tota la costa mediterrània des de Roses a Carteia, a l'estret de Gibraltar. La sort, però, no els va acompanyar i així fou com Tarradell va aconseguir fer derivar la idea original cap a Mallorca amb l'esquer de la ciutat romana de *Pollentia*, l'única de l'illa que no havia tingut ocupació posterior. Es constituí la Fundació Bryant per a la Península, incorporant figures de prestigi com el doctor Pericot, el doctor Almagro, al que seria el Centre d'Estudis Arqueològics Hispanoamericà, amb seu a Alcúdia. Es redactaren els Estatuts del Centre per a la Promoció de l'Arqueologia a les Balears. La Fundació va comprar una casa al bell mig d'Alcúdia que des d'aleshores seria el quarter general de les excavacions, residència dels excavadors i museu monogràfic de *Pollentia*, amb una política de beques per a ajudants i de formació d'estudiants d'arqueologia en aquest camp. Des de la creació, l'any 1954, han passat quaranta anys de la vida política

de l'Estat; les convulsions polítiques no han afectat en res la Fundació, que s'ha mantingut en peu, incòlume, com un reducte de pau i de treball. Tarradell ha estat l'artífex d'aquesta obra.

En el seu vessant de l'estudi del món indígena, l'ocasió es presentà tot just començar les tasques de l'excavació de *Pollentia*, l'any 1957. Les notícies dels afeccionats sobre un cementiri dels moros a la costa de Son Real, a Can Picafort —avui és un ajuntament independent, abans pertanyia a Santa Margalida—, arribaren ben prest a la Fundació. Tarradell féu diverses visites al lloc, veié l'interès i la novetat del jaciment i ràpidament preparà la primera campanya per al 1958. Em cridà per fer-me càrrec de *Pollentia* i ajudar-lo quan fos necessari a Son Real. El primer any sortia amb moto des d'Alcúdia —ell de paquet, ja que no conduïa— cap a Son Real, uns quinze quilòmetres, i allà l'esperaven els obrers de Santa Margalida. El jaciment estava arran de mar. En començar la neteja de la sorra que s'havia acumulat, descobrí que es tractava d'una necròpoli molt singular, de tipus diversos; una necròpoli de tombes excavades a la roca: unes eren de tipus circular, amb vells carreus com els dels millors talaiots, com els del talaiot de sa Canova d'Artà; un segon tipus, em sembla que el va batejar el doctor Pericot amb el nom de «micronaveta», eren sepultures de forma absidada; un tercer, que segurament també va rebre el baptisme del doctor Pericot, de «micromastabes», eren sepultures de tipus rectangular, i finalment hi havia una gran quantitat de tombes d'incineració mal construïdes, aprofitant els espais entre les anteriors. Any rere any prosseguí l'excavació. Els objectes, braçalets de ferro, puntes de sageta, i de bronze, discs lligats per cadenetes, fibules en forma de colom, dues espases de puny d'antena i destrals tubulars, també de ferro, permeteren fixar la cronologia inicial en el segle VII aC. Gran quantitat de terrissa local i altres objectes de bronze posaven en paral·lel la necròpoli amb altres conegudes a l'illa, ja des de l'època de Colomines, i catalogades dins l'edat del bronze per Colomines. Les tombes d'incineració, les últimes, donaven ja alguns materials (una lluerna, sobretot) d'època romana. Hi havia una gran quantitat de perla esfèrica de pasta vítria que sens dubte procedia del comerç feniciopúnic, però el caràcter de les tombes era únic. A les darreries s'inicià l'excavació de s'illot des Porros, enfront de la necròpoli: tres grans cercles tangents excavats a la roca, amb escales i columnes tallades a la roca i plens d'individus incinerats en calç. Sobre ells hi havia un nivell de tombes individuals, amb materials similars.

Tarradell dirigia els obrers, ho fotografiava tot, feia el diari, aixecava l'inventari dels materials, que després es dibuixaren i fotografiaren a la casa d'Alcúdia. Un arquitecte va fer la planta general i els plànols

individuals i les seccions tomba per tomba. La memòria de l'excavació fou molt immediata i va causar gran sensació: el món indígena i el món colonial s'unien. L'estudi antropològic realitzat per la doctora Empar Font mostrà que era una població mediterrània i que els personatges no havien treballat mai. Potser eren una casta social o bé un grup religiós. Aleshores es buscà el poblat, i la Fundació va cridar el professor Aitken d'Oxford perquè fes un estudi de tipus geofísic. Aitken és el fundador de la revista *Archaeometry* i era una gran figura científica, i, per tant, ens va interessar molt la seva vinguda. El resultat va ser que es va trobar alguna cosa que semblava el poblat, però mai no es va arribar a excavar. Cap a l'any 1964 es va donar per acabat l'estudi de les dues necròpolis, que serien un punt de referència per a les futures troballes de gran magnitud. Han passat trenta anys, i ara la publicació exhaustiva d'aquests estudis està pràcticament a punt de sortir com a homenatge a la figura de Tarradell.

L'altre tema que l'interessava era el món púnic. Tarradell tenia un ric bagatge de coneixement del món púnic, ja des de la primera època de la seva estada al Marroc, i l'havia adquirit des del seu lloc privilegiat de Lixus, com ho demostrà la publicació del seu *Marruecos púnic*. Útica, Cartago, Tipasa, eren ciutats que coneixia perquè les havia viscut. La seva biblioteca personal —que jo vaig veure a Tetuan— donava compte del seu interès. Estant encara al Marroc, ja va tenir ocasió de conèixer els últims resultats sobre l'illot de Rachgoun, de les necròpolis de Tànger, de l'arribada dels fenicis a l'Atlàntic. Coneixia tota la problemàtica oberta per les noves troballes a Cadis, a Almuñécar (la famosa necròpoli «Laurita»), de la costa de Màlaga, les excavacions dels alemanys a Toscanos, la desembocadura del Vélez, les meves excavacions de les necròpolis de Frigiliana i de la desembocadura del Guadalhorce i, a la vegada, del món ibèric valencià, que ell coneixia —i l'andalús també—; amb els treballs en boga sobre el barnís roig començaven a donar-se la mà indígenes i colons. Sobre el fenomen de l'expansió i de l'estructura de la colonització fenícia tingué idees molt innovadores; delimità una àrea respecte al Mediterrani central que denominà àrea de l'estret de Gibraltar i mostrà les seves peculiaritats i les etapes cronològiques. Així quedà palès en el pròleg a l'edició espanyola del llibre *Fenicios* de Harden, i també a «Economia de la colonització fenícia», en aquest simposi al qual feia referència el doctor Palol d'*Estudis d'economia antiga de València*, publicats l'any 1968.

La seva vinculació a les Balears li va donar motiu per a fer unes visites prèvies a Eivissa i, en especial, al seu museu, el de la necròpoli del Puig dels Molins. Eivissa havia tingut una figura prestigiosa al capdavant del Museu en els últims anys, en José M. Mañá Angulo,

però després havia estat un lloc de pas per als diferents directors, fins que arribà Jordi Fernández, l'actual director des de fa ja vint anys. L'equip format per Tarradell, la seva dona Matilde, la seva filla Núria, Mercè Roca i Jordi Fernández va procurar treure l'entrellat dels materials del Museu i sobretot dels diaris d'excavació inèdits de les campanyes a partir de 1920 i potser d'abans. Tots els diaris de Carlos Román estaven pràcticament inèdits (havia publicat algunes excavacions a la *Junta Superior*), i foren una font inesgotable de sorpreses perquè mostraven una època de depredacions animades per col·leccionistes sense consciència, com és el cas de Vives Escudero. Pagaven les excavacions particulars per enriquir les seves col·leccions i fins i tot alguns d'ells van ser nomenats directors de les excavacions oficialment, subvencionats per l'Estat, i s'embutxacaven tot el material d'aquestes troballes. Tarradell ho diu ben clar en les seves publicacions, i el seu valor li va provocar problemes de tipus judicial amb la família de Vives Escudero. Quan Tarradell va treure a la llum aquests casos es va trobar en alguna ocasió que se li van plantejar aquests problemes. Qui vulgui conèixer l'estat de l'arqueologia a Eivissa en aquells anys té unes pàgines meravelloses, d'una rica informació trata a la llum per Tarradell, en l'obra que publicà amb Matilde Font, *Eivissa cartaginesa* (Barcelona, 1975).

Tarradell era mereixedor del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. Sempre he posat aquesta obra com a exemple de com pot compaginar-se la informació arqueològica més científica i rigorosa amb una forma d'exposició atractiva, rica i de gran bellesa descriptiva. Un dels aspectes més valuosos és la reivindicació dels diaris de Carlos Román, que havien quedat inèdits. Tarradell va posar tot el seu esperit en la defensa de la bondat d'aquest investigador, que va haver de patir una etapa molt dolenta de l'arqueologia eivissenca. La prova d'això és que Jordi Fernández va publicar fa poc la seva tesi basada en aquesta documentació inèdita. La renovació que va generar la influència de Tarradell en els estudis eivissencs fou transcendental.

Actualment, tres fets demostren l'alt punt que han aconseguit els estudis d'arqueologia eivissenca. De la mà de Jordi Fernández, el Museu d'Eivissa s'ha convertit en un lloc capdavanter de recerques fenícies, com ho prova el fet que el Museu periòdicament acull simposis sobre l'Eivissa púnica, als quals van especialistes de tota la Mediterrània. En segon lloc, hi ha una sèrie de publicacions i tesis doctorals sobre Eivissa que apareixen a partir de l'estada de Tarradell, sorgides totes de deixebles i gent vinculada a la seva persona. Carlos Gómez Bellart, investigador a l'illa, alumne de València i avui professor a València, a la seva *Eivissa arcaica* fa un estudi de la topografia de la ciutat vella d'Eivissa. Els treballs sobre àmfors pú-

niques trobades a l'illa conformen la tesi de Juan Ramón, dirigida per Tarradell, que insisteix en una idea fixa de Tarradell, el món rural. En el seu treball, Juan Ramón treu a la llum una rica sèrie de jaciments i necròpolis rurals que amplien la visió de la colonització que fins ara teníem centrada tan sols en la necròpoli del Puig dels Molins. Les excavacions actuals de Juan Ramón posen en relleu l'interès d'aquest món rural, i evidencien que l'obra de Tarradell ha estat providencial per al futur dels estudis de l'Eivissa fenícia cartaginesa.

En tercer lloc, cal destacar la seva vinculació a la ciutat de *Pollentia*, a Alcúdia. Aquesta ciutat va ser el punt d'arrencada, com hem vist, de la Fundació Bryant, i Tarradell va ser la persona al voltant de la qual ens hem mogut tots els que ens hem vinculat als estudis de la romanització de l'illa de Mallorca. L'any 1954 es creà el centre, el 1957 començaren les excavacions Tarradell i Woods, però el 1958 aparegué la necròpoli de Son Real i aleshores Tarradell em cridà perquè l'ajudés i em fes càrrec de *Pollentia* el temps que ell hagués de ser fora, i vam constituir un tàndem. Tarradell visqué el primer any amb la família a Alcúdia; després, l'interès cada vegada més gran de la necròpoli de Son Real va fer que Tarradell i la seva família es traslladessin a viure a Can Picafort, d'on guarden tots ells molts bons records. Tarradell em va deixar sol, com a director de l'excavació de *Pollentia*, durant uns anys.

En definitiva, i per resumir, a *Pollentia*, des de 1958, l'equip dirigit per Tarradell ha aconseguit obtenir el coneixement de les àrees neuràlgiques de la ciutat. Vam començar per l'única zona on podíem excavar, Sa Portella, una àrea d'habitatges, i al llarg dels anys hi van anar sortint tres cases, dues d'elles mutilades, i diversos carrers. El teatre, l'havia excavat jo l'any 1954, abans de començar realment la tasca de la Fundació. A partir de l'any 1980 vam entrar en un camp d'excavació diferent al que havíem treballat fins aleshores, era el centre topogràfic de la ciutat, on hi havia hagut moltes excavacions oficials anteriors. La zona, per tant, estava molt destruïda i ens va donar molta més feina que si haguéssim estat excavant la ciutat des del començament, ja que es va haver de rastrejar allà on havien fet les trinxeres els antics excavadors. El resultat va ser la troballa del fòrum de la ciutat, bastant mutilat, però indubtablement el temple i el capitolí són d'una categoria impressionant. El capitolí és monumental, amb unes mides superiors a les de la major part dels capitolis que coneixem d'època romana a la Península. Al costat té dos temples, un dels quals té unes inscripcions, i per l'epigrafi sabem en quina època es van construir. Després hi ha tota l'àrea de la plaça del fòrum, amb una gran quantitat de fragments epigràfics cremats i destruïts, que confirmen la idea que teníem, per les estratigrafies

i per la ceràmica, que *Pollentia* havia tingut un final, cap a finals del segle III dC, de sang i foc. Hi eren visibles grans i espesses capes de cendra. L'epigrafia imperial del fòrum i el monetari donaven també una cronologia semblant. Vam poder rastrejar, i estem rastrejant encara, la trajectòria d'aquesta ciutat romana en aquestes àrees. És una tasca en què tota l'escola catalana hi està involucrada. Tarradell va deixar la direcció de la seva part a la seva col·lega i successora a la universitat Mercè Roca, i per ara mantenim aquestes excavacions any rere any. *Pollentia*, doncs, és una escola des de fa molts anys, en la qual estem intentant aplicar criteris metodològics i arqueològics de primera mà. Les publicacions sortides de *Pollentia* són moltes. Vull recordar, únicament, l'última que vam fer conjuntament Tarradell i jo, un estudi sobre el fòrum de la ciutat, cap a l'any 1985 o 1987, aproximadament, que ha donat peu a una sèrie de publicacions que la Fundació Bryant va patrocinant a mesura que es van publicant, entre les quals hi ha aquestes que us citava de les restes de les excavacions de Son Real.

Aquest és, doncs, el resum dels treballs que jo he pogut realitzar conjuntament amb Tarradell, ja sigui al començament de la meva formació, ja sigui després amb trenta anys de coneixença a Alcúdia. Tarradell ha mort, com tots temíem des de ja fa temps, però no ens ha deixat. Seguirà sempre entre nosaltres, no sols en la seva obra, testimoni exemplar d'un gran historiador en terrenys ben diversos, sinó en el record de la seva extraordinària personalitat humana.

Antoni Arribas
Catedràtic emèrit de la Universitat de Granada

III

Quan va projectar aquesta sessió d'homenatge a Miquel Tarradell, la Secció Històrico-Arqueològica no va pensar primerament en mi; sé, doncs, que sóc una mena de succedani perquè d'antuvi s'havia pensat que seria Raimon —el cantautor de Xàtiva— qui parlaria de Miquel Tarradell i el País Valencià. Sens dubte, per múltiples raons, Raimon ho hauria fet —com ho farà d'aquí a pocs dies a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona— molt millor que jo. Tanmateix, no podia defugir l'encàrrec que em feia la meua Secció i, per tant, em toca parlar de l'etapa «valenciana» de la vida de Tarradell. Per motius professionals que tots els assistents poden comprendre, jo no puc fer una anàlisi i un judici de l'obra de Tarradell, perquè no sóc especialista en arqueologia, de manera que em cenyiré a unes consideracions potser massa personals, però tenint molt present que era un home que va viure i professar a la Universitat de València, que va prendre un contacte profund amb el País Valencià i que va mantenir sempre una relació molt estreta —fins i tot quan residia en terres llunyanes— amb Barcelona i amb Catalunya.

Em sembla recordar que la primera vegada que vaig veure i tractar Miquel Tarradell fou en una d'aquelles reunions que teníem a casa del doctor Vicens, el doctor Vicens, alguns dels seus deixebles i aquelles persones «interessants» que eventualment passaven per Barcelona i que hi eren convidades. Si la memòria no m'enganya, va ser en una d'aquelles reunions que el doctor Vicens va presentar-nos Miquel Tarradell com una persona que calia conèixer i amb la qual podíem comptar. Això s'esdevingué molt al principi de la seva incorporació a València, de manera que devia ser cap a l'any 1956 o 1957, abans, en tot cas, del 1960, que és l'any de la mort d'en Vicens.

Entre els molts lligams que Miquel Tarradell tenia amb Catalunya, a mi em correspon de destacar les seves relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans. En una data tan reculada com el 1966 Miquel Tarradell ja és membre corresponent a l'Institut, i membre numerari l'any 1971; en temps ja més recents fou secretari de la Secció Històrico-Arqueològica i, finalment, l'any 1990, va passar a ser-ne membre emèrit. Però no és el seu currículum acadèmic allò que voldria destacar, sinó la seva idea del que l'Institut havia estat, del que era aleshores i del que hauria de ser en un futur. Per influència de Bosch i Gimpera —i aquest és un punt de coincidència entre Tarradell i en Vicens, al qual també es considerava deixeble del doctor Bosch— i, sens dubte, pel seu coneixement de la història recent, Tarradell tenia una idea molt clara d'allò que l'Institut havia representat per a l'alta cultura catalana. Entenia que l'Institut no havia de

ser una corporació acadèmica on homes més o menys savis culminen llur *cursus honorum*, sinó un lloc de treball per a planificar i coordinar —conjuntament amb d'altres institucions— la recerca científica en tots els camps. Aquesta idea dinàmica i prenyada de futur que tenia Tarradell de l'Institut és la mateixa que plana reiteradament en els volums publicats del Congrés de Cultura Catalana (1977), on es diu —potser amb altres paraules— que en la Catalunya que llavors ja es veia que podria començar a redreçar-se, l'Institut d'Estudis Catalans havia de ser la cúpula de la recerca científica del país. En converses privades o en reunions oficioses amb altres membres de l'Institut sempre es manifestà convençut de la necessitat de rejuvenir i reformar la corporació, més enllà del que establien els Estatuts aprovats pel Reial decret de 1976. Onze anys després, és a dir: quan des de dins s'inicia la reforma, Miquel Tarradell n'és un incondicional. Avui, com a president de l'Institut em pertoca de dir-ho, i ho haig de fer constar perquè la renovació de l'Institut no és encara un afer clos, i el record del professor Tarradell ens pot ajudar molt en aquesta empresa.

Els organitzadors d'aquest acte probablement han recordat que Tarradell i jo vam ser col·legues i companys a la Universitat de València i que ambdós compartírem durant uns anys —cinc cursos, exactament— unes preocupacions molt semblants. Com era la Universitat de València quan hi va arribar el professor Tarradell? Fa una estona el professor Palol ha pintat amb tintes, si no negres molt grises, la situació de la Universitat de Barcelona en els anys 1940 i 1950. Doncs, bé: la situació a València quan hi va arribar Tarradell, no sabia dir si era negra o grisa, però sí que devia ser marcadament provinciana, malgrat no estar gens integrada —o potser precisament per això— en la realitat sociocultural que l'envoltava. Era, molt més que la de Barcelona, una universitat alienant. Des d'un punt de vista idiomàtic, si em permeteu un punt d'exageració, gosaria dir que quan Tarradell arribà a València, els únics que parlaven català en els claustres d'aquella universitat eren el professor mallorquí Miquel Dolç i un exguàrdia d'assalt valencià que feia de bidell i es deia Mompó. La valencianització de la Universitat ha estat un procés lent —inacabat encara— que s'ha produït des de dalt, per obra d'un sector cada dia més gran i més eficient del professorat, i des de la base per la presència notable d'estudiants comarcans que cada vegada arriben a les facultats més conscienciats del que són i del que volen ser. Tarradell se sentia promotor —anava a dir «bel·ligerant»— d'aquest canvi; tenia fe en el país, i més d'una vegada havia fet enfadar alguns col·legues espanyolistes i jacobins quan afirmava que el País Valencià era «recuperable».

És evident que la influència de Tarradell sobre els universitaris valencians no s'ha de mesurar únicament des de la seva tasca d'arqueòleg. Els dos volums miscel·làtics dels «Estudis Universitaris Catalans» que fa poc li havien estat oferts demostren que tant a Barcelona com a València o a Mallorca ha deixat un bon nombre de deixebles. De memòria, perquè vaig tractar-los personalment, recordo Carmen Aranegui, Mila Gil-Mascarell, Enric Llobregat, Manuel Pereira, Pitarch Tortajada. Però la nòmina no acaba amb els arqueòlegs. Penso en el mateix Raimon —que Tarradell va animar a cantar—, penso en Lluís Alpera, Manuel Ardit, Alfons Cucó, García Martínez, Joan F. Mira... i tants altres que deuen molt al professor Tarradell i són persones avui qualificades en el món cultural valencià. Segurament que, d'una manera o altra, per activa o per pasiva, tots ells intervingueren en aquella Aula Ausiàs March que tant va contribuir a descobrir la pròpia identitat als universitaris valencians.

Miquel Tarradell va gaudir d'un prestigi entre els estudiants, no solament com a professor, sinó per la bonhomia i la cordialitat del seu tracte i la simpatia amb què sabia tractar el jovent. No sé exactament com s'esdevingué, però, durant els cursos 1964-1965, estant vacant el Deganat de Filosofia i Lletres, els estudiants l'elegiren degà, càrrec que després fou ratificat per la Junta de Facultat. Això va permetre a Tarradell de dir que havia estat «elegit democràticament» —com consta en el currículum que va enviar a l'Institut. El càrrec, però, l'exercí només durant algunes setmanes perquè —com ja ha estat recordat— hi va haver ben aviat el veto del governador i d'altres instàncies polítiques, perquè si la presència de Tarradell a la Universitat ja era prou perniciosa als ulls dels senyors que aleshores manaven, només hauria faltat que pogués actuar de degà.

El paper de Tarradell dins el País Valencià d'aquells anys és triplement eficaç per la connexió que a través de la Universitat i del seu treball d'arqueòleg va mantenir amb tres institucions que d'alguna manera llavors representaven la defensa del valencianisme cultural i, fins a cert punt, del valencianisme polític. Aquestes tres institucions eren: Lo Rat Penat, el Servei d'Investigacions Prehistòriques i l'Associació de Cronistes del Regne. Abans d'existir Acció Cultural Valenciana i altres entitats amb objectius semblants, Lo Rat Penat era, de fet, des de l'any 1939, l'únic refugi consolidat del valencianisme cultural. La seva ruptura amb els fusterians i amb els sectors valencianistes més procatalans no es produí fins a la darrerera dels anys seixanta, de manera que Tarradell s'hi relacionà —amb conferències, sessions d'estudi, etc.— durant una pila d'anys. El Servei d'Investigacions Prehistòriques —institució ja esmentada pel doctor Palol— fou creat ben abans de la Guerra Civil al redós de la Diputació de

València. El seu fundador, el senyor Isidre Ballester i Tormo, començà sent una afecionat però acabà tenint una funció important en l'arqueologia i la prehistòria valencianes. Ja en el temps el doctor Lluís Pericot —que fou catedràtic a València en els darrers anys vint—, existí una bona col·laboració entre el Servei i la Universitat. Miquel Tarradell repregué aquesta col·laboració comptant amb l'estima del seu director, Domingo Fletcher, i amb la fidel amistat d'Enric Pla i Ballester, nebot del fundador, que tenia un alt càrrec dins el Servei. Les bones relacions amb el Servei proporcionaren a Miquel Tarradell la possibilitat de realitzar treballs de camp i estudiar jaciments inèdits —que és allò que sempre han volgut els arqueòlegs. D'altra banda, la relació amb el SIP va potenciar la seva tasca universitària i el féu present en uns àmbits que no hauria pogut ni albirar des del carrer de la Nau. La tercera institució al·ludida és l'Associació de Cronistes del Regne, benemèrita entitat que acollia els estudiosos locals, gent unes vegades sense estudis superiors i gairebé sempre amb estudis no especialitzats en allò que ocupava el seu lleure: metges, farmacèutics, mestres, capellans o simples curiosos que investigaven amb amor la història dels pobles respectius. Miquel Tarradell va tenir contactes reiterats amb els Cronistes del Regne, entre els quals hi havia personalitats realment valuoses.

Ara bé: la voluntat d'identificació de Tarradell amb el País Valencià no es fa tan palesa com en la seva capacitat de parlar —deixeu-m'ho dir— en valencià o —potser encara més ben dit— en català amb un accent valencià tan autèntic que una persona no entesa en qüestions fonètiques no l'hauria sabut distingir de l'accent més autòcton i genuí. Això no era una característica molt peculiar i personal de Tarradell. No crec que ningú dels qui abans o després d'ell anàrem a València com a professors universitaris, assolíssim en aquest punt un reeiximent semblant. El seu, d'èxit, fou el resultat de la seva dedicació a l'arqueologia que li va permetre de conèixer pam a pam el País Valencià, i conèixer el país, per a un home tan obert i receptiu com Tarradell, no era únicament conèixer el paisatge, la terra, el subsòl i el material arqueològic que aquest amagava, sinó conèixer la gent, la riquesa humana que hi havia en cada poble, en cada contrada, allà on l'atzar —un jaciment prehistòric, unes ruïnes d'interès arqueològic— l'havien portat.

La significació de Tarradell com a «agitador cultural» al País Valencià no va acabar quan, l'any 1970, es traslladà a la Universitat de Barcelona. A partir d'aquell moment fou un veritable ambaixador de València establert a Barcelona, com abans, durant catorze anys, havia estat un ambaixador de Barcelona en missió a València. Sobre aquest punt és il·lustrativa la seva relació amb els organitzadors del

I Congrés d'Història del País Valencià, que tingué lloc el mes d'abril de 1971. Es tractava de muntar un congrés que, sense renunciar a les exigències d'un acte universitari, tingués una participació tan àmplia que el convertís en un acte d'afirmació valencianista. Per això, la primera condició era que en el títol figurés el terme «País Valencià», terme que aleshores no solament no era oficialment admès —com no ho és ara—, sinó que era oficialment proscrit. Per tal d'aconseguir-ho, els organitzadors es valgueren d'un estratagema: amb paper de la Facultat de Filosofia i Lletres escrivírem al ministre d'Educació i Ciència —que llavors era el valencià Luis Villar Palací— per oferir-li la presidència d'honor del *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*. El ministre va contestar que acceptava encantat, i figurant el ministre com a president d'honor, fins i tot els governadors de les tres províncies —que eren també *jefes provinciales del Movimiento*—, el capità general, l'arquebisbe i una munió de bisbes, el president de l'Audiència, els presidents de les tres diputacions i els alcaldes de les capitals de província, etc., tots s'afanyaren a acceptar una vocalia de la comissió d'honor. El resultat fou una comissió hiperjeràrquica —si se'm permet el mot—, tant, que suscità desconfiança i recels entre determinats sectors barcelonins poc informats de com anaven els afers de València. Doncs bé, en aquella ocasió Miquel Tarradell va actuar de pont entre Barcelona i els organitzadors del Congrés. Ell va haver d'engrescar els historiadors barcelonins perquè hi col·laboressin, i, com a membre que era de l'Institut d'Estudis Catalans, hom li demanà d'aconseguir l'adhesió de l'Institut al Congrés, adhesió que costava d'obtenir perquè no s'entenia que uns actes que volien ser valencianistes i catalanistes haguessin de tenir tanta faramalla oficial. Però Miquel Tarradell sí que ho entenia...

Aquest és el Tarradell, que, si jo n'hagués sabut més, m'hauria agradat d'evocar. Hi ha un altre Tarradell que considero molt meu, molt íntim, i que potser no m'és lícit de parlar-ne aquí; però com que em sento a casa meva, em permetré aquesta llibertat: és el Miquel Tarradell infatigable conversador, que disposava d'un anecdotari riquíssim, el Tarradell de les llargues hores de tertúlia passades a casa seva, al carrer de la Petxina, o a casa de Vicent Ventura, o a Sueca, a casa de Joan Fuster. El record que guardo més endins no és el del Miquel Tarradell que vaig retrobar a Barcelona, de les fitxes bibliogràfiques, de la història o de l'arqueologia, sinó l'home obert, cordial, que igual et parlava de poetes clàssics com de poetes d'última hora, de problemes al voltant de la romanització com de temes d'actualitat. Aquest és el meu Miquel Tarradell, i aquest és el que ocupa el millor lloc en la meva memòria, i em plau de fer-ho constar així en aquest acte d'avui.

En nom de l'Institut, moltes gràcies a tots els companys que m'han precedit en l'ús de la paraula; i gràcies a tots per haver-nos acompanyat en aquest acte.

Emili Giralt i Raventós
President de l'Institut d'Estudis Catalans